

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН ТҮШТҮК БӨЛҮМҮ**

КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

ЖАЛАЛАБАД МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ К12.17.549

Кол жазма укугунда
УДК:349.415:349.42 (575.2)

Нурмаматов Марат Абдельович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЛТЫН ӨНДҮРҮҮДӨГҮ
ЖАРАТЫЛЫШТЫ КОРГООНУН УКУКТУК КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Адистиги: 12.00.06 – жаратылыш ресурстары укугу; агрардык укук;
экологиялык укук

юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
А В Т О Р Е Ф Е Р А Т Ы

Ош-2018

Диссертация Ош мамлекеттик университетинин Жарандык укук жана процесс кафедрасында даярдалган.

Илимий жетекчиси: юридика илимдеринин доктору, профессор
Кулдышева Гүлсара Кенжеевна

Расмий оппоненттер: Юридика илимдеринин доктору, профессор
Сулейменова Сауле Жусупбековна

юридика илимдеринин кандидаты, доцент
Мусабекова Надира Абдурафиковна

Жетектөөчү уюм: Д. Кунаев атындагы Евразиялык юридикалык академиясынын Жарандык-укуктук дисциплиналар кафедрасы (дареги: Казахстан Республикасы, Алматы ш., Курмангазы көч., 107).

Диссертация 2018-жылдын 1 июнунда саат 10.00до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн, Кыргызстан Эл аралык университетинин жана Жалал-Абад мамлекеттик университетинин алдындагы юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча К12.17.549 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 723018, Ош шаары, Ленин көчөсү, 221, кичи жыйындар залы.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 723500, Ош шаары, А. Каримов көчөсү, 31. Эл. дареги: www.iuk.kg.

Автореферат 2018-жылдын «___» _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридикалык илимдеринин
кандидаты, доцент

Колсариева Н.Ш.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык максаттарды комплекстүү чечүүсү алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу зарылдыгы менен тыгыз байланыштуу.

Ошону менен бирге жер кендерин пайдалануу процессинде геологиялык иликтөө максаттарын чалгындоо жана алтын казып алуу үчүн берилген айлана-чөйрөнүн абалын начарлашынын жалпы тенденцияларында жаңы экологиялык чакырыктар пайда болуп, жаратылыш чөйрөсүнүн сапатынын начарлашына, атмосфералык абанын жана суу ресурстарын өзгөрүүсүнө, алтын казуу калдыктарынын келип чыгышына, жерлердин булганышына ошондой эле башка терс көрүнүштөргө алып келүүдө.

«Кумтөр Оперейтинг Компани» ЖАКнун жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу, айлана чөйрөнү коргоо, өндүрүш процесстеринин коопсуздугу жана калкты социалдык коргоо боюнча нормаларды жана талаптарды сактоосун текшерүү жана иликтөө боюнча Мамлекеттик комиссиянын Отчетундагы маалымат боюнча [1], пайдалануу кендерди казып алуу ишинин натыйжасында айлана-чөйрөнүн булгануу деңгээли жалпыланганда төмөнкүнү түздү: атмосфералык абанын 42,7%га, суу ресурстарынын 6%га, жердин 36,4% габулгануусун түздү, өндүрүштүн жана керектөөнүн калдыктары жалпылаганда 89,3%ды түздү.

Алтынды казып алуунун чөйрөсүндө экологиялык жактан коркунучтуу иш-чарба жүргүзүүчү субъекттердин аракеттери 5 техногендик мүнөздөгү кырсыктардын коркунучтарын пайда кылауучу негизги булак болуп саналат.

Бул тематика боюнча алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу атайын илимий изилдөөлөрдүн, социалдык, экономикалык жана экологиялык кызыкчылыктарды караган, мамлекеттик деңгээлде оптималдуу айкалышкан жана бирдиктүү концепциянын жоктугу, жер кендерин сарамжалдуу пайдалануу жана укуктук коргоо механизминин натыйжасыздыгы, жер кендери жөнүндө мыйзамдардын ченемдери менен жер, суу, токой жана жаныбарлар тууралуу мыйзамдардын ченемдери, айлана-чөйрөнү коргоо жана анын айрым компоненттери, ошондой эле коопсуздукту камсыз кылуу жаатында мыйзамдардын ченемдерине дал келиспештиги, карама каршы укук колдонуу практикасы бул теманы актуалдуу жана керектүү кылат.

Учурдагы алтын казып алуунун экологиялык-укуктук проблемаларын чечүү жолдорун издөө комплекстүү теориялык жана укуктук негиздерин талдоонун зарылчылыгын шарттайт, түшүндүрмө аппаратындагы, бул чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун азыркы абалын баалоо, өнүктүрүүнүн келечегин жана, тийиштүү мыйзамдарды колдонууна камсыз кылуу менен чет өлкөлүк оң тажрыйбаны эсепке алуу,

---

¹ ЖАК «Кумтөр Оперейтинг Компани» тарабынан жаратылыш ресурстарын рационалдуу пайдалануу, айлана-чөйрөнү коргоо, өндүрүш процесстеринин коопсуздугу жана калкты социалдык коргоо талаптарын аткаруусун текшерүү жана изилдөө боюнча Мамлекеттик комиссиянын отчету. - Бишкек, 2013-жыл.

натыйжалуу айлана-чөйрөнү коргоо жана алтын казып алууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу максатында заманбап экологиялык чакырыктарга. адекваттуу укуктук механизмдин түзүү.

Жогоруда көрсөтүлгөн жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун көрсөтөт жана негиздейт, жана алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоону камсыз кылууга караштуу көйгөйлүү жактарын изилдөөнү, ушул чөйрөдөгү укуктук мамилелерге байланыштуу мыйзам актыларын өркүндөтүү концептуалдык негиздерин иштеп чыгууга шарттайт.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы Ош мамлекеттик университетинин «жарандык укук жана процесси» кафедрасынын илимий-изилдөөчүлүк иш планына кирет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты – алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоонун укуктук көйгөйлөрүн изилдөө, мамлекеттин саясаттын концепциясын түзгөн жана алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча мыйзам ченемдерди өнүктүрүү үчүн теориялык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Коюлган максатка ылайык төмөнкү **негизги маселелерди** чечүү аныкталган:

- алтын казып алуу жана аны менен байланыштуу кайра иштетүүчү өндүрүштөрдү караштуу айлана-чөйрөнү укуктук коргоону түшүнүгү жана маңызы иликтөө;

- Кыргыз Республикасында алтын казып алуу чөйрөсүндөгү экологиялык көйгөйлөрдү абалын талдоо,

- алтын казып алуу айлана-чөйрөнүн булганууну алдын алуу жана жана келтирген зыяндын ордун толуктоодо эл аралык-укуктук жөнгө салуунун тажрыйбасын иликтөө,

- Кыргыз Республикасында алтын казып алуу боюнча иштерди жүргүзүүдө айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы мыйзамдык талаптар карап чыгуу

- алтын казып алууда экологиялык коопсуздук жана катышында коопсуздуктун башка түрлөрү менен менен, маңызын ачып берүү ;

- алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу укуктук жактан жөнгө салуунун комплекстүү талдоо жүргүзүү жаатындагы, бөлүп тоскоолдук кылган факторлор бул чөйрөдөгү мыйзамдарды ишке ашыруу;

- алтын казып алуу процессиндеги айлана-чөйрөгө жана анын айрым компоненттерине колдонуу практикасын иликтөө чараларын, юридикалык жоопкерчилик пайдалануучуларга жер кендерин бузгандыгы үчүн экологиялык мыйзамдардын жана келтирилген зыяндын ордун толтуруу практикасын изилдөө;

- алтын казып алуу процессинде экологиялык мыйзамдардын

бузгандыгы үчүн жана айлана-чөйрөгө жана анын айрым компоненттерине келтирилген зыянын ордун толтурууда жер кендерин пайдалануучуларга юридикалык жоопкерчилик чараларын колдонуу практикасын иликтөө;

-алтын казып алуу айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жаатында караштуу мамлекеттик башкарууну өзгөчөлүгүн аныктоо;

- алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу караштуу жаатында мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу жана негизги көйгөйлөрдү баяндоо.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы анда айлана-чөйрөнү коргоону укуктук жөнгө салуу проблемаларын комплекстүү монографиялык изилдөө биринчи жолу жүргүзүлгөнү туюнтулат, жана алтын казып алууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу, анын негизинде казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу мамлекеттик саясаттын илимий концепциясын иштеп чыгуу жана мыйзамдарды өнүктүрүү.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжасында:

- алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу проблемаларын чечүүдө укуктун ролу аныкталды;

- Жер кендери жөнүндө мыйзамдардагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздук түшүндүрмө аппаратын түзүү зарылдыгын негизделинди;

- алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууну укуктук жөнгө салуу чөйрөлөрүнүн ортосундагы өз ара байланышы далилденген жана айырмалоочу аныкталган;

- «алтын казып алуу чөйрөсүндө экологиялык жактан коркунучтуу иш жүргүзүү», түшүнүгү иштелип чыгып, бул ишти айлана-чөйрөгө жана адамдын ден соолугуна мүмкүн болуучу терс кесепеттерин жоюу үчүн жараша илимий классификациясы иштеп чыгылган;

- жер кендерин пайдалануу менен байланышкан өндүрүштүк объектилерди кооптуулук классына киргизүү тартибине таасир этүүчү кошумча критерийлери, ошондой эле кошумча жогорулатуучу коэффициенттер системасы иштелип чыгылган;

-мамлекеттик стратегиялык пландоо документтеринде алтын казып алууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жаатында эсептөө талаптарын зарылдыгы жөнүндө сунушту негизделинген;

- алтын казып алуу айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жаатындагы Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын негизги багыттары аныкталган;

– алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча укуктук жөнгө салуунун боштуктарды аныкталган, алардын чечими боюнча сунуштар иштелип чыгылган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү.

Алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу колдонулуп жаткан мыйзамдарды өнүктүрүүгө багытталган, мыйзам чыгаруу ишинде пайдалануу мүмкүнчүлүгү менен алынган корутундуларды жана сунуштарды мамлекеттик бийлик органдарынын, укук коргоо органдарынын укук колдонуу практикасында колдонуусу шартталган, ошондой эле окуу процессинде лекциялык курстарды даярдоодо жана «Экологиялык укук» сабактар боюнча практикалык сабактарды өткөрүүдө, КРнын жогорку окуу жайларынын юридикалык факультеттеринде «Тоо-кен укугу» курсун киргизүүсүндө.

Диссертациянын коргоого чыгарылуучу негизги жоболору:

1. Алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун маани-маңызын жана өзгөчөлүгүн түшүнүүнүн бирдиктүү мамилени түзүү максатында тыянак негизделген, ага ылайык каралып жаткан мамилелердин чөйрөсүндөгү укуктук жөнгө салуу тыгыз байланышта турат, бирок мазмуну боюнча окшош эмес.

Алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун укуктук жөнгө салуу чөйрөсүн айрымаланышы алтын казып алууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу өзгөчөлүктөрү менен аныкталат, өндүрүштүк объекттердин ишмердүүлүгүнүн айлана-чөйрөнү жана адамдын ден-соолугуна потенциалдуу экологиялык коркунучу менен шартталган, өзгөчө экологиялык-укуктук чаралардын бар болуп, кооптуу өндүрүш объекттерин жогорку денгелдеги кооптуу ишин кесепеттерин алдын алуугу жана жумшартууга багытталган (кооптуу өндүрүш объекттеринин коопсуздук негиздемеси, өнөр жайлык коопсуздугун экспертизалар, техникалык түзүлүштөргө талаптар ж. б.), атайын ченемдик укуктук акттарда белгиленген, ошол эле учурда алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо салттуу экологиялык-укуктук чаралар менен камсыз кылынат (ченемге салуу, мамлекеттик экологиялык көзөмөл, экологиялык мониторинг жүргүзүү ж. б.)

Айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууну укуктук жөнгө салуу чөйрөсүнүн өз ара байланышы экендиги, айлана-чөйрөнү коргоону комплекстүү камсыз кылууга, гана аткарууга атайын жалпы экологиялык-укуктук чаралардын жыйындысын аткаруу гана мүмкүнчүлүк берет, алтын казып алуу чөйрөсүндө кооптуу өндүрүш объекттеринин ишин жагымсыз экологиялык натыйжалар эскертүүгө жана аларды минималдаштырат, анткени, бул объектилер айлана-чөйрө жана адамдын ден соолугуна потенциалдык жогорулатылган экологиялык коркунучтун булагы болуп саналат.

2. Диссертант тарабынан алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоону өзгөчөлүктөрү белгиленген, тиешелүү укук мамилелеринен элементтеринин институционалдык мазмуну менен аныкталгын, ички-системалык байланыш жана өз ара аракеттенүү менен бирге алынган:

1) укук мамилелердин комплекстүү объектисине төмөнкүлөрдү

камтыйт:

- кен байлыктары сыяктуу жаратылыш компоненти;
- жекече аныкталган жер кендеринин участогу, жогорку жана төмөнкү чек тереңдиги боюнча, ошондой эле аянтынын, жер бетинин аянты менен дал келген (тоо бөлүндү) же чектөөсүз тереңдиги боюнча (геологиялык бөлүндү);
- толугу менен айлана-чөйрө;
- жаратылыш чөйрөсүнүн кээ бир компоненттери, жер кендерин пайдалануу процессинде кандайдыр бир түрдө булгалануу же бузулууга мүмкүн болгон;

2) укуктук мамилелерин субъекттердин теңсиздиги, мамилелерди бир тараптары мамлекет атынан ыйгарым укуктуу органдар экендиги, ошондо эле башка тарап болуп алтын казуучулар, аларга казып алып жаткан пайдалуу кендин түрүн жараша талаптар дифференцияланат (стратегиялык, баалуу пайдалуу кендердин түрлөрү, жалпы таралган пайдалуу кендер ж. б.), ошондой эле, берилген пайдаланууга жер кендеринин участогуна түрүнө;

3) укуктук мамилелерди келип чыккан үстөмдүк шарты, башка чөйрөлөрдүн жаратылыш-ресурстар мыйзамдарындан айырмаланып жер кендеринин участокторун пайдаланууга ыйгарым укуктуу органдын чечиминин негизинде берүү болуп, , жер кендерин пайдалануу участогун өтүү укугун, продукцияны бөлүштүрүү жөнүндө макулдашуу күчүнө кирген, жер кендерин геологиялык иликтөөгө түзүлгөндөн мамлекеттик контракт боюнча иштерди аткаруу (анын ичинде региондук) жол-жоболоштурулган атайын мамлекеттик уруксат лицензия түрүндө;

4) укуктук мамилелерди түзүүчү субъективдүү укугун жана юридикалык милдеттерди өзгөчөлүгү тикеден-тике жер кендерин пайдалануу түрдөгү менен аныкталат, казып алынган кен байлыктар, жер кендерин пайдалануучулардын белгиленген тартипте бекитилген стандарттардын сакталышын камсыз кылууга шартсыз милдеттери (ченемдер, тартиптер), шарттарын жөнгө салган жана айлана-чөйрөнү коргоо катары бирдиктүү экологиялык системасы, ошондой эле айрым жаратылыш чөйрөсүнүн компоненттеринин – кен байлыктарын, атмосфера абасынын, жерлердин, токойлордун, суу объекттеринин тамекинин зыяндуу таасиринен жумуштарды, жер кендерин пайдалануу менен байланышкан.

3. Экологиялык мыйзамдарда экологиялык жактан коркунучтуу мыйзамдуу аныктоосу жоктугунда жана экологиялык укук доктринасында алтын казып алуу чөйрөсүндөгү, экологиялык жактан коркунучтуу автордук аныктама иштеп чыгылган, ал кеңири жана тар мааниде кароого мүмкүн.

Кеңири мааниде алтын казып алууда экологиялык жактан коркунучтуу иш чөйрөсүндөгү кандай болбосун пайдалануу менен байланышкан ишти касиеттерин жер кендери катары жаратылыш ресурстарын айлана-чөйрө жана адамдын ден соолугуна жагымсыз экологиялык кесепеттерге алып келе турган же алып келиши мүмкүн деп түшүнүү керек.

Кыска мааниде алтын казып алуудагы иш чөйрөсүндөгү атайын субъекттердин (жер кендерин пайдалануучулардын) экологиялык жактан кооптуу ишмердиги деп түшүнүү керек, экологиялык тобокелдиктерди

комплексүү терс таасиринин коркунучтуу өндүрүш объекттеринин айлана-чөйрөгө, жер кендери жана башка табигый чөйрөнүн компоненттери менен шартталган, ошондой эле адамдын ден-соолугуна, мыйзамдарынын талаптарына ылайык жүзөгө ашырылуучу, техникалык шарттарында долбоорлорду иштеп чыгуу конкреттештирилип, пайдалуу кендерди жана башка долбоордук документтерди аткарууга пайдалануу менен жер кендеринин участокторун байланышкан иштер.

4. Өнөр-жай коопсуздугу жаатындагы мыйзамдарында белгиленген потенциалдуу коркунуч критерийлери жана кооптуу өндүрүш объекттерин жүргүзүү процессинде тоо-кен иштерин таасирин тийгизген башка табигый компоненттери, ошондой эле айлана-чөйрөгө бүтүндөй эске албайт. Ушуга байланыштуу, алар да эске алынышы керек учурда өндүрүштүк объектилерди категориясына киргизүү, жер кендерин пайдалануу менен байланышкан, бул же тигил класска коркунуч кошумча критерийлерин киргизүү зарылдыгы негизделген.

Бул критерийлери болуп төмөнкүлөр болушу мүмкүн: алтын продуктуларын авариялык тогулушу натыйжасында жерлерди булгануу деңгээлине, атмосфералык абанын жана сууобъектилерин ашып кетишинин натыйжасында жол берилүүчү чектелген чыгаруулардын жана таштандуулардан, потенциалдуу экологиялык коркунучтун колдонулуучу техникалык каражаттардын, кооптуу өндүрүш объекттеринде колдонулган.

5. Өнөр жай коопсуздугунун камсыз кылуу жаатындагы мыйзамдарга кошумча жогорукталуучу коэффициентти системасын киргизүү, учурунда категориясына киргизүү жана кооптуу өндүрүш объекттерин пайдалануу менен байланышкан жер кендерине карата тигил же бул коркунучтуулук класска тиешелүүгү далилденген.

Мындай коэффициенттери болушу мүмкүн: 1) баалоонун натыйжалары түзүмүн андай пайдалуу кендердин запастарынын болушу/жоктугу барууга кыйын жана чыгарууга оор болгон запастарын зарыл инфраструктураны өнүктүрүү деңгээли; 2) аймактын пландаштырылууда опурталдуу объекттерди жайгаштырууга жер кендерин пайдалануу менен байланышкан экологиялык баалоо натыйжасы; 3) тоо-кен өндүрүүдө негизги фондулардын эскирүүнүн деңгээли; 4) пайдалуу кендер чыккан жерлерди өздөштүрүү аймактарда болжолдонгон жер кендерин пайдалануу натыйжасында топтолгон экологиялык зыянын болушу/жоктугу; 5) айлана-чөйрөнү жана адамдын денсоолугуна потенциалдуу коркунучтуу иштетилбеген өндүрүштүк объекттер болушу/жоктугу (консервацияланган жана жоюлган скважиналарды, тоо-кен казмаларын); 6) жерлерди рекультивациялоо иштерин жүргүзүлгөн, кайра иштетүү, зыянсыздандыруу, өндүрүштүн жана керектөөнүн калдыктарын тоо-кен өндүрүшүнүн боюнча баалоонун натыйжалары (эгерде жер кендеринин участогу мурда пайдаланууга берилген болсо).

6. Аракеттенген ченемдик укуктук актылар, ошондой эле кабыл алынган жаңы ченемдик укуктук актыларды, өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарылдыгын негизделген, атап айтканда:

1) талаптарды бир дейлештирүү максатында жер кендерин сарамжалдуу пайдалануу жана коргоо талаптарына ылайык айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу Кыргыз Республикасынын «Жер кендери» мыйзамына сунуш кылынат:

–преамбулада мыйзамдын мамилелер жаатындагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу караштуу алтын казып алуу колдонуу чөйрөсүн толукталсын;

–«алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо», «алтын казып алууда экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу», «жер кендерин коргоо», «жер кендерин сарамжалдуу пайдалануу», «алтын казып алууда экологиялык жактан коркунучтуу көрсөтүү иш жүргүзүү» түшүнүктөрдү жана башкалар аныктоо;

– мамлекеттик бийлик органдарынын алтын казып алуу чөйрөсүндөгү мамилелерин жөнгө салуу ыйгарым укуктары айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу ыйгарым укуктар менен толукталсын;

– алтын казып алууда айлана-чөйрөнүн сапатын караштуу атайын экологиялык ченемдери киргизуу (ченеми жол берилген калдык кармоо жана алтын продуктуларын, анын трансформациялоо жерлерде өткөрүлгөндөн кийин рекультивациялоо жана башка калыбына келтирүү иштерин, ченеми жол берилген калдык кармоо жана алтын продуктуларын, анын трансформациялоо калдыктарын жер үстүндөгү калдыктарын суу объектерин ж.б.);

– алтын казып алуу чөйрөсүндө бирдиктүү мамлекеттик көзөмөл киргизуу, мамлекеттик геологиялык көзөмөл изилдөөнү камтыган, сарамжалдуу пайдалануу жана коргоо-жер кендеринин жана мамлекеттик көзөмөл иштерди коопсуз жүргүзүү, жер кендерин пайдалануу менен байланышкан, анын курамдык бөлүгү катарында мамлекеттик экологиялык көзөмөл.

7. Өндүрүш жана керектөө калдыктары менен иштөөдө мыйзамдарга бир катар атайын талаптарды иштөө жагындагы маалыматтар менен калдыктардын түрлөрү менен, ошондой эле талаптарды объектерге жайгаштыруу мындай калдыктарды (шлам амбарлары, шлам сактоочу жайлар) сунушу негизделген.

Өз кезегинде, жер мыйзамдарында белгилөө долбоорлорунун иштеп чыгуу, чарбалык ишинин натыйжасында бузулган жерлерди рекультивациялоо, менен байланышкан билим жана калдыктарын жайгаштырууга тоо-кен казып алуучу жана аны менен байланыштуу кайра иштетүүчү өндүрүштөрдү, түзүмү жана мазмуну, алардын тийиштуу дифференциялоого жараша түздөн-түз түрүнүн булгануу атайын тартибин бекитүү сунушталат.

Изденүүчүнүн өздүк салымы. Диссертациялык изилдөөдө илимий натыйжалар автордун өзү тарабынан иштелип чыккан.

Коргоого киргизилүүчү жоболоржекедиссертант тарабынан иштелип чыккан. Диссертациялык изилдөөнүн негизинде изденүүчү тарабынан

алынган конкреттүү корутундулар жана айлана-чөйрөнү коргоону укуктук камсыздоо механизмдин өркүндөтүү боюнча практикалык сунуштар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук экологиялык мыйзамдарынын тийиштүү жоболоруна, жер кендерин жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына өзгөртүү, толуктоо киргизүү боюнча сунуштар иштелип чыккан.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы. Диссертация Кыргыз Республикасынын Ош мамлекеттик университетинин жарандык укук жана процесс кафедрасында даярдалып бүткөн жана талкууланган.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган.

Диссертациянын материалдары Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиянын профилдик кафедраларынын отурумдарында талкууланган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу.

Диссертациянын негизги жоболору жана тыянактары Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын Тизмесине киргизилген 12 илимий басылмаларда, эмгектерде жарык көргөн.

РИНЦ системасына кирген илимий журналдарда 2 макала жарык көргөн. Жалпысынан, диссертант тарабынан илимий иштери боюнча 195балл топтолгон.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, сегиз бөлүмдү камтыган үч главадан, тыянактардан, практикалык сунуштамалардан жана колдонулган адабияттын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделет, диссертациялык иштин максаттары жана милдеттери аныкталат, иштин илимий жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү мүнөздөлөт, коргоого коюлган негизги жоболор баяндалат, ошондой эле изденүүчүнүн өздүк кошкон салымы, изилдөөлөрдүн натыйжаларынын сыноолору, диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда толук чагылдыруусу, диссертациянын структурасы жана көлөмү көрсөтүлөт.

«Алтын казып алуудагы экологиялык-укуктук көйгөйлөр жана айлана-чөйрөнү коргоо» аттуу биринчи глава эки бөлүмдөн турат.

«Алтын казып алуудагы жана аны менен байланыштуу кайра иштетүүчү өндүрүштөрдөгү айлана-чөйрөнү укуктук коргоонун түшүнүгү жана маңызы» аттуу биринчи бөлүмдө автор айлана-чөйрөнү коргоонун түшүнүк аппаратын талдайт.

Төмөнкү изилдөөнүн максатына караштуу, алтын казып алуудагы курчап турган чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга байланыштуу коомдук мамилелерге укуктуу колдонуу чөйрөсүн жайылтуунун объективдүү зарылдыгы, укуктун экологиялык жана

экономикалык функцияларынын күчөгөн карама-каршылыктарынын фонунда бара-бара калыптанганын диссертант белгилейт.

«Экономикалык жана экологиялык кызыкчылыктар өзүнүн социалдык багыты боюнча бир болот, анткени алардын максатыадамдын жашоосунун сапатын камсыз кылуу болуп эсептелет». Буга карабастан, «мындай карама-каршылыктар табигый чөйрөгө аны керектөөнүн жана пайдалануунун натыйжасында пайда болот. Мындай таасир жаратылыш аткарган экологиялык функциялардын мазмунуна аны булгоо, түгөтүү, бузуу аркылуу терс элементтерди киргизет» [2], «жана бул антагонизмди эч качан жоюуга болбойт» [3].

Жаратылышты коргоо мыйзамдарынын өнүгүү тенденцияларын талдоо аркылуу автор алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуудагы айрым оң багыттарды белгилейт.

Азыркы кыргыз коомунун өнүгүү этабында коомдук мамилелерди жөнгө салуу чөйрөсүндөгү алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуудагы укуктун негизги ролу эрежелердин жана ченемдердин системасын иштеп чыгууга байланыштуу. Мындай эрежелер жана ченемдер жарандардын жагымдуу айлана-чөйрөгө жана өз аймактарындагы мындай чарба иштерин ишке ашыруудагы экологиялык коопсуздукка болгон укугун камсыз кылуусу зарыл.

Диссертант жүргүзгөн талдоо иштин ушул бөлүгүндөгү укуктун негизги элементтерин изилдөөнүн натыйжалуулугунун контекстинде («укуктун мүмкүнчүлүктөрү», «укукту колдонуу максаты» жана «укукту ишке ашыруу процесси») төмөнкүнү көрсөттү. Колдонуудагы экологиялык мыйзамдардагы бир катар атайын ченемдерин жүзөгө ашырууну камсыз кылууга багытталган эрежелердин бар болушуна карабастан, алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуу системасы эффективдүү эмес, жана алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга караштуу социалдык, экономикалык жана экологиялык кызыкчылыктардын оптималдуу айкалышын жүзөгө ашыруучу жаңы мамлекеттик саясаттык концепцияны жана мыйзамдарды өркүндөтүү жаатында иш-аракеттерин талап кылат.

«Алтын казып алуу чөйрөсүндөгү экологиялык көйгөйлөр» аттуу экинчи бөлүмдө Кыргызстандын аймагында Кумтөр аттуу ири алтын кенинин бар болуусу жана акыркы эки он жылдыкта анын активдүү иштетилүүсү автоматтык түрдө аталган кендин тегерегиндеги айлана-чөйрөнүн абалы жана социалдык-экологиялык мамилелерди укуктук жөнгө салуу суроолорун көтөрөт.

Автор Кыргызстандагы эн ири Кумтөр алтын кенинин жаңындагы айлана-чөйрө үчүн негизги коркунучтарды айрым түрлөргө бөлгөн.

Экологиялык көйгөлөрдүн абалын талдоо аркылуу автор айлана-

---

² Петров В.В. Концепция взаимодействия и природы - научная основа экологического права // Методологические проблемы правоведения. М.: Изд-во Московского ун-та, 1994-жыл. 133-бет.

³ Колбасов О.С. Завещание экологам // Экологическое право. М.: Юрист. 2001-жыл. № 3. 11-бет.

чөйрөнү коргоодогу Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдары тарабынан чыгындыларды эсептөө методикаларынын макулдашылган тизмесинин аныкталбаганын белгилейт. Бул көрүнүш мамлекеттик органдары тарабынан алтын өндүрүү компаниясынын чыгындыларын контролдоодо жана нормативдерди бузган учурда административдик жана экологиялык санкциаларды колдонуусунда кыйынчылыктарды туудурат. КРнын «Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө» мыйзамына ылайык, айлана-чөйрөнүн булганышынын булактары болуп саналган калдыктар жок кылынышы, кайра иштетилиши, тазалануусу, сакталуусу же көмүлүшү, атайын полигондордо же башка бөлүнгөн жерлерде жайгаштырылышы же күйгүзүлүшү зарыл.

2013-жылы Жогорку Кенештин Парламенттик комиссиясы тарабынан чыгындылар менен иш-жүргүзүүдөгү төмөнкү мыйзам бузуулар табылган:

1) «Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө» мыйзамынын 10-беренесинин «Кооптуу чыгындылар бул максаттар үчүн атайын жабдылган курулуштарда гана жайгаштырылышына жол берилет» аттуу 4-пунктунун талаптары ишке ашырылбайт. КОК уулуу жана уулуу эмес калдыктарды жайгаштыруу үчүн атайын жайларды жана полигондорду курган эмес.

2) «Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө» мыйзамынын 8-беренесинин «Калдыктарды көмгөн учурда көмгөн жерлерди мониторинг жүргүзүү милдеттүү болуп саналат. Мониторинг калдыктарды жайгаштыруу объектинин менчик ээси тарабынан компетенттүү органдар менен макулдашылган тартипте жүзөгө ашырылат» аттуу 5-пунктунун талаптары ишке ашкырылбайт.

3) КРнын «Өндүрүш жана керектөө калдыктары жөнүндө» мыйзамынын 10-беренесинин 1-пунктун бузуп жатып, – «Атмосфералык абаны коргоо максатында чарба жүргүзүүчү субъекттердин жана калктуу конуштардын аймагында өндүрүштөрдүн калдыктарын көмүүгө, зыянсыздандырууга жана күйгүзүүгө тыюу салынат» (КОКтун маалыматтарына ылайык) 2009-жылга чейин тиричилик калдыктары күйгүзүлгөн. [4]

«Алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү булгоону токтотууну жана келтирилген зыяндын ордун толуктоону эл аралык укуктук жөнгө салуу» аттуу үчүнчү бөлүмдө автор алтын казып алуудагы терс натыйжаларды азайтууну же токтотууну эл аралык укуктук коргоо чон рол ойногонун белгилейт, анткени мындай иш-аракеттердин айлана-чөйрөгө болгон таасири бир гана мамлекеттин территориясы менен гана чектелбей калышы мүмкүн. Ушуга байланыштуу, бүгүнкү күндө бир региондо жайгашкан кээ бир мамлекеттер жерди өндүрүүдөгү, анын ичинде алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо боюнча жалпы нормативдик-укуктук актыларын иштеп чыгууда жана кабыл алууда.

Мамлекеттер аралык деңгээлде алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү

---

⁴ ЖАК «Кумтөр Оперейтинг Компани» тарабынан жаратылыш ресурстарын рационалдуу пайдалануу, айлана-чөйрөнү коргоо, өндүрүш процесстеринин коопсуздугун жана калкты социалдык коргоо талаптарын аткаруусун текшерүү жана изилдөө боюнча Мамлекеттик комиссиянын отчету, Бишкек, 2013-жыл, 42-бет.

коргоо экологияны жана климатты коргоо боюнча эл аралык конвенциялар жана келишимдер аркылуу жөнгө салынат. Бул мыйзамдар көпчүлүк өлкөлөр үчүн регулятивдик ролго караганда императивдик рол ойнойт. Айтылган эл аралык документтерге төмөнкүлөрдү киргизсе болот: 1979-жылдын Туруктуу органикалык булгоочулар жөнүндө протоколу, 1982-жылдын Дүйнөлүк жаратылыш хартиясы, 1998-жылдын эл аралык соодада айрым коркунучтуу химиялык заттарына жана пестициддерге карата алдын ала негиздүү макулдуктун тартиби жөнүндө Роттердам макулдашуусу, 2001-жылдын Туруктуу органикалык булгоочулар жөнүндө Упсала келишими, 2003-жылдын Чек аралык контексттеги чөйрөгө тийген таасирге байланыштуу Стратегиялык экологиялык баалоо боюнча протоколу ж.у.с.

Бул чөйрөдөгү эл аралык укуктук жөнгө салуу жөнүндө маселени изилдөөдө жер кендерин өндүрүү, тактап айтканда, алтын казып алуу дүйнөлүк аренада башка экологиялык көйгөйлөрдөн обочолонуп каралбаганын автор белгилейт. Бул маселе абдан актуалдуу, анткени алтын өндүрүүдө цианидди колдонуу, бургулоо жана жардыруу иштери аймактык пейзажга, топуракка, ичүүчү сууга, өсүмдүктөр жана жаңыбарлар дүйнөсүнө узак мөөнөттүү терс таасир тийгизет.

Эл аралык документтердин арасында алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо боюнча документтин жоктугу укуктук актыларнын бул түрүнүн иштелип чыгуусун жана ишке ашырылуусун, атап айтканда, жарылуучу заттардын, цианиддин колдонуулусунун денгээлин жөнгө салуу, же башка зыяны азыраак заттарга алмашуусу боюнча документтердин иштелип чыгуусун талап кылат.

«Кыргыз Республикасындагы алтынды казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана укуктук жөнгө салуунун абалы жана проблемалары» аттуу экинчи глава үч бөлүктөн турат.

«Кыргыз Республикасынын алтын казып алуу боюнча иштерди жүргүзүүдө айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы укуктук талаптары» аттуу биринчи бөлүмдө изилдөө тармагындагы мыйзамдарынын талаптарын бекем сактоо менен байланышкан маселелерди карайт.

Автор белгилегендей, Кыргыз Республикасынын айлана-чөйрөнү коргоону өнүктүрүү тармагында мамлекеттик саясатты ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосунда ыйгарым укуктары н 1999 жылдын 16-июнунда кабыл алынган «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө» №53 Мыйзамынын 5 жана 6-беренелери камтыйт.

Курчап турган чөйрөнү коргоо менен байланышкан мамилелер жаатында Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын ыйгарым укуктары аталган Мыйзамдын 40-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын айлана-чөйрөнү өнүктүрүү тармагында мамлекеттик саясатты түзүү болуп саналат. Өз кезегинде, курчап турган чөйрөнү коргоо менен байланышкан мамилелер чөйрөсүндө жергиликтүү бийлик органдарынын ыйгарым укуктарына, аталган Мыйзамдын 41-беренесине ылайык, анын аймагында айлана-чөйрөнү коргоо боюнча негизги багыттарын

аныктоого катышуу, ошондой эле Кыргыз Республикасынын айлана-чөйрөнү өнүктүрүү тармагында мамлекеттик саясатын ишке ашырууга катышуу кирет.

«Жер кендери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 20-беренесине ылайык, тоо-кен казып алуу ишмердүүлүгү менен байланышпаган максаттар үчүн кен казуу жана алтын өндүрүү бекитилген техникалык долбоорлорго ылайык жүзөгө ашырылат, долбоорлордун техникалык өнүктүрүүгө даярдоо, сүйлөшүүлөр жана бекитүү тартиби жөнүндө нускамага ылайык алардын максатында, пайдалуу кендерди жер казынасын пайдалануучулардын, түрлөрү менен байланышкан иштерди аткаруу үчүн пайдалуу кендерди жана башка долбоордук документтердин жана жер кендерин пайдалануу түрлөрү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген.

Талдоо авторго алтын казып алуудагы тиешелүү укуктук өзгөчөлүктөр менен аныкталган айлана-чөйрөнү коргоо белгилерин аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ыйгарым укуктуу органдардын укуктук мамилелери конкреттүү иш-аракеттерге да, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, ошондой эле атайын субъекттер (жер кендерин пайдалануучулар), иштерди аткаруу үчүн пайдалуу кендерди техникалык өндүрүү долбоорлоруна жана башка долбоордук документтердин талаптарына ылайык жүзөгө ашырылат. Бул документтер жер кендерин пайдалануучулар менен байланышкан, жаратылыш айлана-чөйрөдөгү кен объекттерди, пайдалуу кендерди жана башка компоненттеринин терс таасиринин кесепеттерин азайтуу минералдык-чийки зат ресурстарын пайдалуу касиеттерин сактоону жана натыйжалуу жана комплекстүү пайдаланууну камсыз кылууга багытталган жер казынасын пайдалануу кендерди жана түрлөрү, түрлөрү, айлана-чөйрөнү сактоо жана калыбына келтирүү менен байланышкан.

«Алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана келтирилген зыян үчүн ордун толтурууну укуктук жөнгө салуудагы көйгөйлөр» аттуу экинчи бөлүмдө айлана-чөйрөнү коргоо жана алтын казып алууда келтирилген зыяндын ордун толтурууну жөнгө салуу, алтын кендерин иштетүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук базаны ишке ашырылуусу төмөнкү мыйзамар аркылуу жөнгө салынат «Жер кендери жөнүндө» жана «Биосфералык аймактар жөнүндө» кирет, «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө», «Атмосфералык абаны коргоо жөнүндө», «Радиациялык коопсуздугу жөнүндө», «Таштанды сактоочу жайлар жана калдыктарын жайгаштыруу жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын тоолуу аймактары жөнүндө».

Алтын казып алуу менен курчап турган чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздук чөйрөсүндө колдонуудагы ченемдик укуктук базаны талдоодо автор айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздугун камсыз кылуу, алтын казуучулардын укугу эмес милдети экенин белгилейт.

Кээ бир көйгөйлөрдү белгилеп, автор айрым маселелер «Жер кендери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 33-беренесинин

колдонуу байланыштуу болот, атап айтканда илимий же маданий баалуулугу бар жер кендеринин бөлүктөрүн коргоо зарыл экенин белгилейт.

Алтын өндүрүүдө айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздук чөйрөсүндө укуктук жөнгө салуунун азыркы абалын изилдөө жыйынтыктап, автор экологиялык укуктук талаптар жер казынасын пайдалануучулар үчүн ченемдик-укуктук жана мыйзам ар кыл бутактарынын окуу-усулдук иштери көп санда камтылган корутундуну түзөт, бирок бул талаптар алтын казып алуунун өзгөчөлүктөрүн эске алганда, негизинен, жарыя иретинде гана жана конкреттүү эмес болуп саналат.

«Айлана-чөйрөнү жөнгө салуу жаатында жана алтын казып алуу боюнча терс таасирлерин азайтуудагы өлкөлөрдүн тажрыйбасы» аттуу үчүнчү бөлүмдө жер кендерин коргоо маселелери жетиштүү иретт СССРдин мыйзамдары менен жөнгө салынган. Ошол эле учурда келтирилген ченемдердин артыкчылыгын байкабай коюу мүмкүн эмес: көптөгөн жоболор дээрлик өзгөрүүсүз ар кайсы жерлерде кайталанат. Мындан тышкары, бул эрежелер көбүнесе, жалпы талаптар катары берилет жана конкреттүү механизмдерин камтыбайт.

Тажикстан жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын эске алуу менен, автор чек арадагы пайдалуу кендерди пайдаланууга байланыштуу келип чыккан мамилелерди жөнгө салуу үчүн арналган атайын ченемдердин (же мыйзамда айрым бөлүктөрдүн) жоктугун белгилейт. Эл аралык укук колдонуу жаатында кээ бир чек арадагы минералдык ресурстарды башкаруу механизмдери, өкмөттөр аралык жана макулдашылган түрдө улуттук денгээлде да айрым механизмдер иштелип чыгууда. Бул чек ара кызматташуу жөнүндө эл аралык келишимдерге таянуу жетиштүү болот, кызматташтыкты эске алган, анын ичинде, тоо-кен тармагында.

Жыйынтык чыгарууда автор, экинчиден, эл аралык укук буга чейин жер кендерин пайдалануу боюнча мамлекеттердин ишине карата колдонулуучу маанилүү жоболор бар экендигин баса белгилейт. Үчүнчүдөн, бир гана жарандык укук жааты тарабынан изилдөөдө минералдык ресурстардын укуктук режими сөзсүз чыныгы юридикалык күчүнүн бир бурмаланышына алып келет. Төртүнчүдөн, эл аралык укуктун көз карашынан алганда изилдөөлөрдүн артыкчылыктуу объекти болуп трансчегаралык минералдык ресурстар эсептелет. Алар укуктук жөнгө салуу предмети гана болуп калса, аларды пайдалануу менен байланышкан чыр-чатактарды жөнгө салуу үчүн жалпы кабыл алынган укуктук ченемдер негиз болуп калат.

«Алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик башкарууну жакшыртуунун келечеги жана учурдагы абалы» аттуу үчүнчү глава эки бөлүктөн турат. Алардын биринде алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоодогу уюштуруу жана контролдук иш-чаралар иликтенет.

Диссертациянын авторунун айтымында, айлана-чөйрөнү жөнгө салуу жаатындагы негизги түшүнүктөр, аныктамалар, стандарттардын түрлөрү, ошондой эле аларды түзүүнүн тартиби, колдонуудагы мыйзамдарда кыйла деталдуу аныкталганына карабастан, айлана-чөйрөнү жөнгө салуу институту

айлана-чөйрөнү коргоо жана укук теориясында өтө талаштуу бойдон калууда. Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 16-июнунда бекитилген «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө» №53 Мыйзамынын 19-беренесинин 2-пунктунда, бул иш, алардын юридикалык мааниси жана юридикалык кесепеттери маанисин туура түшүнүүгө жардам бербейт.

Айлана-чөйрөгө тийгизген таасири берилген стандарттарды белгилөөчү жаатындагы учурдагы мыйзамдарды иликтеп, автор ошол учурда абдан колдонулуучу, демек, кыйла камсыз болгон ченемдик көзөмөлдөө стандарттарын гана үч түрүн белгилейт - катышы чектеги чыгаруулардын жана заттардын жана микроорганизмдердин калдыктары өндүрүү жана керектөө жана аларды жайгаштыруу боюнча лимиттердин катышынын төгүү, ошондой эле жол берилген физикалык таасирлер (жылуулук, ызы-чуу, дирилдөө, иондоштуруучу нурлануу, электромагниттик талаалар жана башка физикалык таасири).

Кыргыз Республикасынын «Жер кендери жөнүндө» Мыйзамынын 12-беренесине ылайык пайдалуу кендерди казып алуу макулдашылган деңгээл деген аныктама келтирилген, бирок ал түшүнүк жалпы норматив болуп эсептелиши жана экологиялык стандарт болуп чечмелениши суроолорду туудурат.

Алтын казып алуу жаатына байланыштуу жалпы казып алуу нормативи болуп «Жер кендери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 19-беренесине ылайык жер ээлери, жер пайдалануучулары, жердин менчик ээлери жана жердин ижарачылары тарабынан жардыруусу жок казып алынган кен байлыктары эсептелет, жер ижарачылары мамлекеттик балансында катталган эмес, ошондой эле жер астындагы сууларды борборлоштурулган суу менен жабдуу булагы эмес, биринчи болуучу түзүлүштү жана ички кудуктардан жана көзөнөктөрүн иш аркылуу.

Алтын казып алуу тармагында экологиялык жөнгө салуу чөйрөсүндө талдоо, ага ылайык жыйынтыкка жазуучу жер кендери жөнүндө мыйзамдар Мамлекеттик айлана-чөйрөнү жөнгө салуу бошотуу чөйрө компоненттерин иштеп жаткан системасы менен бирге, өзгөчө айлана-чөйрөнү коргоо эрежелерин иштеп чыгуу керек жол берген иш жүзүндө алтын мамилелерди өндүрүүнү мамлекеттик жөнгө салуунун колдонуудагы түшүнүккө дал келген эмес

Бул көйгөйдү чечүү жер кендери жөнүндө мыйзамдарды киргизүү аркылуу мүмкүн болгон, ошондой эле экологиялык жана экономикалык компонентти да эске алган мыкты заманбап БАТ технологиялардын системасынын негизинде төгүүнүн жаңы системасын (БАТ), жер казынасын пайдалануу ресурстарын натыйжалуу пайдаланууга багытталган талаптарын камсыз кылуу, ал эми курчап турган чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу.

«Алтын казып алуу жана кайра иштетүү тармактарында курчап турган чөйрөнү булгануудан коргоо үчүн юридикалык жоопкерчилик» аттуу экинчи бөлүмдө алтын казып алуу тармагына карата да терс таасирин маалыматтары жер казынасын пайдалануу укугун мөөнөтүнөн мурда

токтотуу, чектөө же токтото туруу жөнүндө иштерди кароого тийиш деп белгилейт «Жер кендери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 20-беренесинде каралган негиздер боюнча пайда болот.

Өз кезегинде, бул адам тарабынан курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мыйзам бузуулар айлана-чөйрөнү коргоо, укук коргоо органдарынын жана башка ыйгарым укуктуу жактар жана жасалган экологиялык укук бузуулар үчүн, укуктук жоопкерчилиги астында айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы атайын ыйгарым укуктуу органдардын атынан мамлекеттин ортосундагы мамилелерди (физикалык, расмий же юридикалык) түшүнүү керек бузуучуга тиешелүү колдонуу жөнүндө калыбына келтирүү.

Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мыйзам жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндө бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик үчүн жер казынасын пайдалануучу алып Author aanaliziruya арбитраждык практика экологиялык мыйзамдар алтын шахтерлер коргоо тармагындагы кырдаал боюнча жүйөлүү жана жекече жагдайлар боюнча, акыркы жылдары бир кыйла начарлап кетти деп белгилейт. Мисалы, жазык сот өндүрүшүнүн алкагында алтын казып алуу тармагындагы иштерди соттук экологиялык кылмыштар үчүн жоопкерчиликти белгилөөчү мыйзам ишке ашыруунун натыйжалуулугу көрсөтөт.

Кыргыз Республикасынын башкы Прокуратурасынын отчетуна ылайык [5] пайызы Башкы прокуратура статистикалык отчетко ылайык, жылдан жылга өсүп жатат, бирок, кылмыш жоопкерчилиги чынында эле бир нече тартылган.

ТЫЯНАКТАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР

Алтынды казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу тармагындагы мамилелерди жөнгө салуучу мыйзамдарды диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында мамлекеттик жана жергиликтүү денгээлдеги өз ара мамиле кылуулардын мыйзамдык негизги маселелери табылды, ченемдик мыйзамдык башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган конкреттүү практикалык сунуштар, анын ичинде бийликтин мамлекеттик органдары менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын ортосундагы чектөөчүлүктүн механизмин жакшыртуунун, кендерди пайдалануучуларга коюлуучу курчап турган чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыздоо, кендерди пайдалануу чөйрөсүндөгү мамлекеттик экспертизалардын жана экологиялык нормалардын системасын жакшыртуу боюнча талаптарды конкреттештирүү, алтын казуу учурунда Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик экологиялык көзөмөлдүн натыйжалуу системасын калыптандыруу, айлана-чөйрөнү коргоо тармагында жана экологиялык коопсуздугун камсыздоодо административдик жана

---

⁵Россия Федерациясынын Башкы Прокуратурасынын расмий интернет сайты. [Электрондук ресурс].–Кирүү режими: <http://genproc.gov.ru/> (кайрылуу датасы 27.10.2013 ж.).

экономикалык методдордун мамлекеттик башкаруунун оптималдык айкалышуусун, алтын казууда чөйрөгө зыян келтируу жана айлана чөйрөнүн булгануусу үчүн кен пайдалануучулардын юридикалык жоопкерчилигин күчөтүү жана зыяндын ордун толтуруучу механизмди жакшыртуу боюнча конкреттуу сунуштар калыптанды.

Мындан сырткары обзордун натыйжасында төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мумкун:

1. Алтын казып алуучу өндүрүштүн экологиялык проблемалары өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүчүн тармактын маанилуулугу, эл чарбасынын структурасындагы салыштырмалуу салмагынын артыкчылыгына жараша жогорку актуалдуулукка ээ. Коомчулук менен табигаттын ортосундагы өз ара мамилелешуу маселелерин чечүүчү негизги механизмдердин бири болуп укук саналат.

Кыргыз мыйзам чыгармачылыкта алтын кендерин өздөштүрүүдө жер астын жана курчап турган чөйрөнүн башка элементтерин коргоо жаатында пайда болгон коомдук мамилени укуктук башкаруу Башкы Мыйзамдын негизинде, жер асты жөнүндө, курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө Кыргыз Республикасы кошулган эл аралык келишимге ылайык ишке ашырылат.

Бул чөйрөдөгү негизги закон чыгаруучу акт болуп КР «Жер кендери жөнүндөгү» Мыйзамы жана «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндөгү» Мыйзамы саналат. Бул көрсөтүлгөн мамилелерге кандайдыр бир даражада жаратылыш ресурстары жана жаратылышты коргоо боюнча закондордун баардык акттары да колдонулат. Каралып жаткан маселелер тоо-кен жана экологиялык укук тармактарынын кесилишинде турат. Мында чарбалык субъект бутундой экологиялык система менен аргасыз өз ара аракеттенүүсүндө алтын өндүрүү тармагындагы экологиялык коопсуздукту укуктук камсыздоонун өзгөчөлүгү, жаратышты пайдалануунун комплекстик мүнөзү чагылдырылат.

Алтынды казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу тармагында белгилүү өтмө мезгил талап кылынат, бул мезгилде жаңы мыйзамдар жана башка ченемдик акттар кабыл алынуусу, ошондой эле буга чейинки укуктук ченемдик акттарга өзгөртүүлөр киргизилуусу зарыл. Алтын казып алууда айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуусуна байланышкан мамилени жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын реформалоо процессинин анализи, бул чөйрөдөгү укуктук жөнгө салуудагы аныкталган жетишпестиктер жана анын негизинде калыптанган ченемдик укуктук базаны жакшыртуу боюнча корутундулар жана сунуштар кен байлыктарды пайдаланууда экологиялык кооптуу объекттердин курчап турган чөйрөгө жана адам ден соолугуна тийгизүүчү терс таасирлерин төмөндөтүүчү уюштуруучулук-укуктук чаралардын комплексин иштеп чыгууга багытталган мындан аркы изилдөөлөрдүн негизи болуп калуусу зарыл.

2. Учурдагы мыйзамдар алтын казуучу өндүрүшүчүн бир канча атайын экологиялык-укуктук талаптарды карайт. Анткени менен укуктук көзөмөл жакшыртууга муктаж. Учурдагы укуктук базада жетишпестиктер,

декларативдуулук, карама-каршылыктар, баш аламандыктар орун алып, жаратылышты коргоодо жана жаратылыш ресурстары жөнүндөгү мыйзамдарда так байланыш жок, мыйзам алдындагы ченемдик акттарда жетишсиздиктер байкалат.

Жетишпестиктер алтын казууда курчап турган чөйрөнү коргоодогу, кен байлыктарын өздөштүрүүдөгү ойлонулган укуктук системанын жоктугу менен байланыштуу. «Жер кендери жөнүндө» Мыйзам ачкыч элементи болуп саналуусу керек, бул жерде жер кендерин коргоо менен бирге жер кендерин пайдалануучунун курчап турган чөйрөгө болгон милдеттенмеси да камтылуусу зарыл. Ошону менен бирге курчап турган чөйрөнү коргоонун жалпы укуктук механизмдин ролу жана орду, негизги эксплуатациялануучу ресурс катары жер казынасын коргоодогу экологиялык талаптар чагылдырылат.

Нормативдик-укуктук база кандай гана социалдык-экономикалык субъект болбосун көзөмөлдөөнүн натыйжалуу жана компромиссиз жолу болуп саналат. Компетенттүүлүктөн, тартуунун даражасынан, мыйзамдуулуктун учурдугунан коомдук тиричилик жана экономикалык конъюнктура гана эмес, ошондой эле мамлекеттин калкы жашоочу курчап турган чөйрөнүн сакталуусу көз каранды.

Жер кендери жөнүндө мыйзамды экологиялаштыруу биринчи кезекте. «Жер кендери жөнүндө» мыйзамда каралуусу керек.

3. Жер кендерин пайдалануу жана курчап турган чөйрөнү коргоонун конкреттуу укуктук механизмдери кен байлыктарын өздөштүрүүнүн кайсы этабында тургандыгына жараша түзүлүүсү зарыл: изилдөө иштеринин башталуусуна чейин, чалгындоочулук жана казуу жумуштары же казуу жумуштарынын аяктоочу мезгили, ж.б.

Жер кендерин пайдаланууга берүүдө мыйзам боюнча уч процедураны айкалыштырып камсыздоо каралган, экологиялык маанилуу чечимдер иштелип чыгат: жер казынасын пайдаланууга лицензия берүү, долбоордук документацияны даярдоо, экологиялык экспертизанын документациясы.

Жер казынасын рационалдуу пайдалануу жана коргоо жөнүндөгү учурдагы материалдык укуктук талаптар формасы жагынан ашыкча, бирок мазмуну жактан конкреттүү эмес. Бул жердеги укуктук көзөмөлдү жакшыртуу жер казынасын коргоонун негизги багыттары рамкасындагы талаптарды коюу менен байланыштуу. «Жер кендери жөнүндө» мыйзам ошондой эле өз алдынча жер казынасы боюнча атайын экологиялык талаптарды бириктирип, саздуу аймактардан алтын казуу боюнча маселелерди чечүүгө, бургулоонун жана табылганын калдыктарына болгон мамилени, бузулган жерлерди рекультивациялоо боюнча маселелерди чечууго мүмкүнчүлүк беруусу зарыл. Мыйзамдагы жаратылышты коргоо иш-чараларынын финансылык камсыздоо механизми чон мааниге ээ.

4. Алтынды чалгындоого жана казып алууга байланыштуу мамилени жөнгө салуучу проблемасында кыргыз тоо кени жана экологиялык мыйзамдарынын жетишкендиктери жана кемчиликтери чагылдырылат. Коптогон маселелер, мисалы, алтын казуу үчүн төлөнүүчү акынын

экологиялык функциясы, тоо кен ишканасын долбоорлоо жана жайгаштыруу, жаратылыш ресурстарын пайдалануу жана курчап турган чөйрөнү коргоо жаатында атайын адистик изилдөө талап кылынат. Жер казынасын рационалдуу пайдалануу жана коргоо боюнча мыйзамдын ишке ашуусу жер казынасын пайдаланууда бир убакта курчап турган чөйрөнү коргоонун жалпы механизмин колдонууда реалдуу болот.

Жер кендерин пайдалануу жана коргоодо мамлекеттик көзөмөлдү мыйзам түрүндө калыбына келтирүү, мамлекеттик органдардын ыйгарым укугун кенейтүү, аларга жер кендерин жана жаратылыш ресурстарын пайдалануу жана коргоо боюнча милдеттерди жана жоопкерчиликти жүктөө, алтын казуу тармагын жана жер казынасын пайдаланууну башкаруу укугун обочолонтуп, өзүнчө министрликке же ведомствого жүктөө керек. Азыркы учурда көзөмөлдөө жумушу надзордун кызматы менен гана чектелет.

Азыркы учурда кен байлыктарын иштетүү жаатынданы процесстерди башкаруу функциясы жүктөлө турган органдардын пайда болуусу журуп жатат. Органдардын полномочияларын, кадрдык, финансылык жана техникалык камсыздалуусун деталдык аныктоочу бардык зарыл болгон ченемдик документтердин кабыл алынуусу менен бул процесс аякташы мүмкүн.

Коомчулуктун тиричилик иш-аракеттеринин кайсы гана тармагы болбосун, бир жагынан мыйзамдык ченемдик-укуктук база, экинчи жагынан башкаруунун уюштуруучулук структурасы үчүн шарт түзүлгөн учурда гана мамлекеттик башкаруу системасы ийгиликтүү жашап кете алат.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. **Нурмаматов, М. А.** Антикризисное управление предприятиями топливно-энергетического комплекса в современных условиях [Текст] / М. А. Нурмаматов, К. И. Исаков // Вестник Кыргызско-Российского Славянского Университета – Бишкек, 2013. – Т. 13. № 2. – С. 98–102.
2. **Нурмаматов, М. А.** О проблемах эффективности правового регулирования недропользованием в Кыргызской Республике. [Текст] / М. А. Нурмаматов // Известия ВУЗов Кыргызстана – Бишкек, 2013. – № 7. – С. 53–56.
3. **Нурмаматов, М. А.** О правовых вопросах состояния экологических проблем в сфере добычи золота в Кыргызской Республике (на примере ЗАО «Кумтор Оперейтинг Компани») [Текст] / М. А. Нурмаматов // Вестник Кыргызской Государственной Юридической Академии – Бишкек, 2014. – №1. – С. 271–275.
4. **Нурмаматов, М. А.** Анализ норм законодательных актов в сфере добычи золота [Текст] / М. А. Нурмаматов // Вестник Кыргызско-Российского Славянского Университета – Бишкек, 2014. – Том 14. №11. – С. 174–176.
5. **Нурмаматов, М. А.** Правовые вопросы состояния экологических проблем в сфере добычи золота в Кыргызской Республике [Текст] / М. А. Нурмаматов // Материалы международной научно-практической конференции. Вестник Филиала РГСУ в г. Ош – Ош, 2014. – №12. – С. 19–22.
6. **Нурмаматов, М. А.** Об административно-правовых основах государственного управления в сфере недропользования в КР [Текст] / М. А. Нурмаматов // Международное научное издание Современные фундаментальные и прикладные исследования. – Бишкек, 2015. – № 1 (16). – С. 119–122.
7. **Нурмаматов, М. А.** О вопросах государственного управления в сфере недропользования в КР [Текст] / М. А. Нурмаматов, Р. У. Мамазакиров // Научный альманах – 2015. – №1(3). – С. 193–198.
8. **Нурмаматов, М. А.** К вопросу об истории международно-правового регулирования охраны окружающей среды при добыче золота [Текст] / М. А. Нурмаматов // Вестник Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына. Ежеквартальный научно-образовательный журнал – Бишкек, 2016. – 2016/2 (86). – С. 215–222.
9. **Нурмаматов, М. А.** К вопросу об организационно-контрольных мерах охраны окружающей среды от загрязнений при добыче золота [Текст] / М. А. Нурмаматов // Форум молодых ученых – 2017. – № 11 (15). – С. 716–720.
10. **Нурмаматов, М. А.** Организационно-контрольные меры по охране окружающей среды от загрязнения при добыче золота [Текст] / М. А. Нурмаматов // Международное научное издание Современные фундаментальные и прикладные исследования – 2017. – № 4-3 (27). – С. 90–94.
11. **Нурмаматов, М. А.** О состоянии правовой культуры населения Кыргызской Республики и пути ее повышения [Текст] / М. А. Нурмаматов // Вестник филиала федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Российский государственный социальный университет» в г. Ош Кыргызской Республики – Ош, 2017. – Т. 16. № 2. – С. 61–66.
12. **Нурмаматов, М. А.** Организационно-контрольные меры по охране окружающей среды от загрязнения окружающей среды при добыче золота [Текст] / М. А. Нурмаматов // Вестник филиала федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Российский государственный социальный университет» в г. Ош Кыргызской Республики – Ош, 2017. – Т. 16. № 2 – С. 90–95.

Нурмаматов Марат Абдельовичтин 12.00.06- жаратылыш ресурстары укугу; агрардык укук; экологиялык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга «Кыргыз Республикасында алтын өндүрүүдөгү жаратылышты коргоонун укуктук көйгөйлөрү» темадагы диссертациясынын

Резюмеси

Негизги сөздөр: экологиялык коопсуздук, айлана-чөйрөнү коргоо, жер ресурстарын пайдалануу, экологиялык тобокелдик, алтын өндүрүү.

Изилдөөнүн объекти – Кыргыз Республикасында алтын өндүрүүдө айлана-чөйрөнү коргоодо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууда пайда болуучу коомдук мамилелер.

Изилдөө предмети - алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоону жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууну жөнгө салуучу жана бекитүүчү колдонуудагы мыйзамдардын теориялык принциптери, концепциялары жана жоболору.

Изилдөөнүн максаты – алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоонун укуктук көйгөйлөрүн изилдөө, мамлекеттин саясаттын концепциясын түзгөн жана алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча мыйзам ченемдерди өнүктүрүү үчүн теориялык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө методдору: укуктук көрүнүштөрдү жана мамилелерди тарыхый-укуктук, расмий-логикалык, расмий-юридикалык, укуктук салыштыруу жана системалык жана структуралык методдор аркылуу изилдөө.

Алынган жыйынтыктар жана алардын илимий жаңылыгы төмөнкүлөр аркылуу мүнөздөлөт:

- алтын өндүрүүдөгү айлана-чөйрөнү коргоонун жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун көйгөйлөрүн чечүүдөгү укуктун ролу көрсөтүлгөн;

- жер астындагы кендер тууралуу мыйзамдарына айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздук жөнүндө түшүнүктөрдү киргизүү зарылдыгы негизделген;

- алтын өндүрүүдөгү экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жана айлана-чөйрөнү коргоону укуктук жөнгө салуу чөйрөлөрүнүн ич ара байланышы жана айырмачылыктары далилденген;

- «алтын өндүрүүдөгү экологиялык кооптуу иш-аракет» түшүнүгү түзүлгөн, бул иш-аракеттин айлана-чөйрөгө жана адамдын ден-соолугуна мүмкүн болгон терс таасирине карата илимий классификациясы иштелип чыккан;

- жердин астындагы кендерди өндүрүүгө байланыштуу өндүрүү объекттерине кооптуулук класстарын ыйгарууга таасир этүүчү кошумча критерийлер, ошондой эле кошумча жогорулатуу коэффициенттеринин системасы иштелип чыккан;

- мамлекеттик пландаштыруу документтеринде алтын казып алуудагы экологиялык коопсуздукту камсыздоо чөйрөсүндөгү талаптарды эске алуу керектиги тастыкталгын;

- алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу боюнча Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын негизги багыттары иштелип чыккан;

- алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо жана экологиялык коопсуздукту камсыз кылууну укуктук жөнгө салуунун кемчиликтери табылган.

Пайдалануу боюнча сунуштамалар. Теоретикалык жыйынтыктар, алтын казып алуудагы айлана-чөйрөнү коргоо боюнча улуттук мыйзам-ченемдерин жана мыйзам колдонуу практикаларын өнүктүрүү тууралуу сунуштар жана рекомендациялар колдонуудагы экологиялык мыйзам-ченемдерин өнүктүрүүдө, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү башкаруу органдарынын ишкердигинде колдонулса болот.

Колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын теориялык жыйынтыктары жана негизги жоболору жер астындагы кендерди өндүрүүнү укуктук камсыздоо сферасында, ошондой эле экологиялык коопсуздук суроолору боюнча жалпылоочу илимий иштерди түзүүдө, окуу процессинде, негизинен, ЖОЖдордо экология жана жер укугу боюнча окуу курстарынан сабак берүүдө колдонулса болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нурмаматова Марата Абдельовича на тему «Правовые проблемы охраны окружающей среды при добыче золота в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.06 — природоресурсное право; аграрное право; экологическое право

Ключевые слова: экологическая безопасность, охрана окружающей среды, недропользование, экологический риск, добыча золота.

Объект исследования– общественные отношения, складывающиеся в сфере охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота в Кыргызской Республике.

Предмет исследования– теоретические концепции, принципы и нормы действующего законодательства Кыргызской Республики, закрепляющие и регулирующие в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота.

Цель исследования– исследование правовых проблем охраны окружающей среды при добыче золота, разработке теоретических положений и практических рекомендаций, в совокупности составляющих концепцию государственной политики и совершенствования законодательства в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота в Кыргызской Республике.

Методы исследования: историко-правовой, формально-логический, формально-юридический, сравнительно-правовой и системно-структурный методы исследования правовых явлений и отношений.

Полученные результаты и их научная новизна характеризуются следующим:

- выявлена роль права в решении проблем обеспечения охраны окружающей среды и экологической безопасности при добыче золота;

- обоснована необходимость формирования понятийного аппарата охраны окружающей среды и экологической безопасности в законодательстве о недрах;

- доказана взаимосвязь и выявлены различия между сферами правового регулирования охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота;

- сформулировано понятие «экологически опасная деятельность в сфере добычи золота», разработана научная классификация данной деятельности в зависимости от возможных негативных последствий для окружающей среды и здоровья человека;

- разработаны дополнительные критерии, влияющие на порядок отнесения производственных объектов, связанных с использованием недрами, к классу опасности, а также система дополнительных повышающих коэффициентов;

- обосновано предложение о необходимости учета требований в сфере обеспечения экологической безопасности добычи золота в документах государственного стратегического планирования;

- сформулированы основные направления государственной политики Кыргызской Республики в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота;

- выявлены пробелы правового регулирования охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности при добыче золота, разработаны предложения по их решению.

Рекомендации по использованию. Теоретические выводы, предложения и рекомендации по совершенствованию национального законодательства и правоприменительной практики в сфере охраны окружающей среды при добыче золота могут быть использованы при совершенствовании действующего экологического законодательства, в правоприменительной деятельности органов государственной власти и местного самоуправления Кыргызской Республики.

Область применения: Теоретические выводы и основные положения диссертации могут быть применены в сфере правового обеспечения недропользования, добычи золота в Кыргызской Республике, в создании обобщающих научных трудов по вопросам экологической безопасности, в учебном процессе, в основном, при преподавании курсов экологического и земельного права в вузах.

SUMMARY

of dissertation of Nurmamatov Marat Abdelovich on the thesis: “Legal problems of environmental protection in gold mining in the Kyrgyz Republic” for attainment of a scientific degree of the candidate of juridical sciences on specialty: 12.00.06 - natural resources law; agricultural law; environmental law

Key words: environmental safety, environmental protection, subsoil use, environmental risk, gold mining.

The object of the research is social relations that occur in the field of environmental protection and environmental safety arrangement during the gold extraction in the Kyrgyz Republic.

The subject of the research is theoretical concepts, principles and norms of the effective legislation of the Kyrgyz Republic, which secures and regulates the field of environmental protection and environmental safety promotion in gold mining.

The research objective is to study legal problems of environmental protection in gold mining, to develop theoretical provisions and practical recommendations that together constitute the concept of the state policy and the improvement of legislation in the field of environmental protection and environmental safety arrangement in gold mining in the Kyrgyz Republic.

Methods of research: historical and legal, formal-logical, formal-legal, comparative legal and systematic-structural methods of investigating legal phenomena and relations.

The results obtained and their scientific originality are characterized by the following:

- the role of law in solving problems of arrangement of environmental protection and environmental safety in gold mining is revealed;
- the necessity of creating a conceptual apparatus for environmental protection and environmental safety in the legislation on subsoil is justified;
- the relationship is proved and the differences between the spheres of legal regulation of environmental protection and environmental safety promotion in gold mining are revealed;
- the concept of “environmentally hazardous activities in the field of gold mining” was formulated, a scientific classification of this activity was developed depending on possible negative consequences for the environment and human health;
- additional criteria that affect the order of classifying production facilities related to subsoil use as a hazard class, as well as a system of additional incremental coefficients have been developed;
- the proposal for the necessity to take into account in the state strategic planning documents the requirements in the sphere of the environmental safety arrangement in gold mining is justified;
- the main directions of the state policy of the Kyrgyz Republic in the field of environmental protection and environmental safety promotion in gold mining are formulated;
- gaps in the legal regulation of environmental protection and environmental safety arrangement in gold mining have been identified, recommendations to address them have been developed.

Recommendations for application. Theoretical conclusions, proposals and recommendations on improving national legislation and law enforcement practices in the field of environmental protection in gold mining can be used to improve the current environmental legislation, law enforcement activities of public authorities and local authorities of the Kyrgyz Republic.

Scope for application: Theoretical conclusions and main provisions of the dissertation can be applied in the sphere of legal support of subsoil use, gold mining in the Kyrgyz Republic, in the creation of general scientific works on environmental safety issues, in the educational process, mainly when teaching courses in environmental and land law in universities.